

nı iddia ederlerdi. Dünyaya hiç değer vermediklerini ve zâhid olduklarını iddia ettikleri halde zevk ve keyiflerine düşkün olup ibadetler konusunda çok ihmalkâr davranırlardı. Vâhidî aslında zâhirî ve şer'î hükümlere son derece bağlı bir mutasavvıf olan Câmî'ye mensup olduklarını iddia eden Câmîler'i şer'î hükümlere bağlı kalmayan bâtil bir zümre olarak tanıtır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 242; Zebîdî, *İk'd*, s. 44.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

CAMLİ KÖŞK

Dolmabağçe Sarayı'nın
cadde kenarındaki alay köşkü
(bk. DOLMABAĞÇE SARAYI).

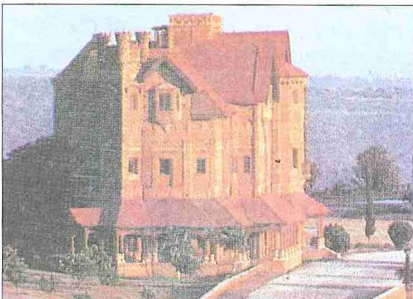
CAMMÜ

Hindistan'da
Cammü - Keşmir eyaletinde
bir idarî bölge
ve bunun merkezi olan şehir.

Hindistan-Pakistan sınırında yer alan çok eski bir yerleşim merkezi olup Cammü - Keşmir eyaletinin başşehir Srinagar'dan sonra ikinci büyük şehri ve kışlık idare merkezi durumundadır. Himalaya dağlarının eteklerinde Tavî nehrinin sağ kıyısında ve deniz seviyesinden 400 m. yükseklikte kurulmuştur. Kuzeyinde Sivalik sıradağları yer alır, Pakistan'ın sınır şehri Siyalkût'a 40 km. mesafede bulunur; nüfusu 206.135'tir (1981).

Genellikle tarihte Keşmir'e hâkim olan güçler Cammü'ya da hâkim olmuşlardır. Buraya giren ilk müslüman güç, Pencap'ta hüküm süren son Gazneli Sultanı Hüsvrev Mâlik'in (1160-1187) ordusudur; Gaz-

Amar Mahal Sanat Galerisi - Cammü / Hindistan

neliler şehri yağmalamış, fakat idareleri altına alamamışlardır. Daha sonra Gazne'yi fetheden (1173) ve bir süre sonra da Pencap'ta Hüsvrev Mâlik'i esir alarak Gazneliler'i ortadan kaldıran Gurlular'ın son büyük hükümdarı Muizzüddin Muhammed'in eline geçmişse de onun ölümü üzerine (1206) devletin parçalanması sebebiyle yine yerli Hindü racaların yönetiminde kalmıştır. Timur'un Delhi seferi sırasında (1398) esir aldığı Cammü racasının canının başışlanması için müslüman olduğu, fakat ondan sonra gelenlerin Hindü dininde kaldıkları bilinmektedir. Keşmir sultanlarından Zeynelâbîdîn Şâhî Han'ın (1417-1467) Cammü racasının kızları ile evlenmesi ve Seyyidler'den Sultan Müizzüddin Mübarek Şah'ın (1421-1433) Lahor'u alırken Cammü racasından yardım istemesi, bölgede Hindü ağırlığının devamlı olarak hissedildiğini gösterir. 1480'lerde Cammü racaları Pencap hâkimi Tatar Han Lüdi'nin saldırısına karşı koymak için Keşmir'deki Hasan Şah ile iş birliği yaptılar. Cammü XVII. yüzyılda Bâbürlü İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdi ve bu durum XVIII. yüzyıla kadar devam etti. Keşmir Sih Devleti'nin eline geçtiği zaman (1819) Cammü da bu devlete katılmış ve Keşmir'i İngilizler istilâ ettiklerinde de bölge valisi Cammülü Gulâb Singh 1834'te, Sih Devleti adına aldığı Ladak ve Kisthwar'da hâkimiyetine devam etmiştir. Nihayet İngilizler Keşmir bölgesini 1846'da 7.5 milyon rupi karşılığında Gulâb Singh'e verdiler. 1947'de Hindistan-Pakistan ayrımı sırasında müslümanlar Pakistan'a katılmak üzere ayaklanınca Hindü mihrace Hari Singh Cammü - Keşmir bölgesi adına yaptığı bir anlaşma ile Hindistan'ın idaresine geçti. Ancak müslümanların çoğunlukta olması sebebiyle Hindistan bugün bölgeyi tam kontrolü altında tutamamakta ve Cammü - Keşmir eyaleti halk oylaması yaparak bağımsız bir ülke olmaya çalışmaktadır (bk. KEŞMİR).

Cammü ile diğer yerleşim merkezleri arasındaki ulaşım, yolların özellikle bahar selleri yüzünden çok defa kapanması sebebiyle oldukça güçtür. En uygun ulaşım vasıtası olan Siyalkût-Cammü demiryolu, Siyalkût'un Pakistan tarafında kalması sebebiyle 1948'den beri kullanılmamaktadır. Hindistan'ın kuzey demiryolunun son durağı burasıdır. Şehirde racaların oturdukları saraylar, resmî binalar, üniversite, minyatürlerin sergilendiği Amar Mahal Sanat Galerisi ve Ra-

gunath Hindü Mâbedi bulunmaktadır; sokaklar dar ve düzensiz, evler basit görünümü ve çamur sıvalıdır. Eğitim her seviyede ücretsizdir. Şehrin yakınlarında Hindülar tarafından ziyaret edilen Sudh Mahadev, Mandelek ve Sakrala Devi Şiva gibi mâbedler vardır. Rajaori kasabasındaki Şahidra Şerif Türbesi ise müslümanların sıkça ziyaret ettiği bir yerdir. Şehirde halkın çoğu el sanatlarıyla uğraşır; maden işlemeciliği, oymacılık, kakmacılık, dokumacılık ve çömlekçilik yapılır.

Önceleri Tavî nehrinin her iki kıyısında uzanan Cammü idarî bölgesi XVI. yüzyılda nehrin bir tarafı Cammü, diğer tarafı Bahu idarî bölgeleri olmak üzere ikiye ayrılmış, XVII. yüzyılda Bâbürlüler idaresine geçince tekrar birleşmiştir. Bugün yüzölçümü 3165 km² olan Cammü idarî bölgesi başta Cammü olmak üzere Samba, Aknur, Kathua, Riasi, Rajaori, Udhampur, Bhadarva, Kisthwar şehirleriyle bunların yanında birçok küçük kasabayı içine alır. Genel nüfus 943.395'tir (1981). Bölgede Dogra Râcpûtları, Guccerler ve Catlar gibi mahallî topluluklar yaşamaktadır. Bunların büyük bir kısmı göçebedirler ve el dokumacılığı, dericilik, hayvancılık ve tarımla uğraşırlar. Koyun, keçi, yak ve midilli besler, mısır, arpa, buğday ve pirinç yetiştirirler. Ortalama sıcaklık ocak ayında 14° C, temmuz ayında 33° C'dir. Halkın çoğu Dogrî Pencabî dilini konuşur. Müslümanlar Cammü, Udhampur ve Kathua şehirlerinde yoğun olmakla birlikte idarî bölge nüfusunun ancak % 34'ünü oluştururlar; halkın geri kalanı Hindü ve Sih'tir. Bugün bağımsızlık için mücadele eden Cammü - Keşmir eyaletinin genelinde müslümanlar çoğunluktadır; 1981'de 5.987.389 olan nüfusun 3.843.451'i müslümandır.

Cammü'da elde dokunmuş yün halı (D. N. Saraf, Arts and Crafts Jammu and Kashmir, New Delhi 1987, s. 98)

BİBLİYOGRAFYA :

Kashmir and Jammu (nşr. Imperial Gazetteer of India Provincial Series), Lahore 1969 — 1983, s. 32-35, 114-115; A. Neve, *The Legacy of Kashmir, Ladakh, Skardu*, Lahore, ts., s. 16, 139, 140, 142-145; *CHIn*, V, 124, 158, 643-644, 758-760; IX, 20-28; H. M. Elliot — J. Dowson, *The History of India as Told by Its Own Historians*, Lahore 1976, III, 468, 517; IV, 56, 58, 415; VI, 125, 374, 555; D. N. Saraf, *Arts and Crafts Jammu and Kashmir*, New Delhi 1987, s. 16, 26, 28, 142, 181, 200, ayrıca bk. İndeks; "1981: Statistics of Major Religious Communities in India", *Muslim India*, III/27, New Delhi 1985, s. 102; "BJP Report on Hindu Minority in Jammu and Kashmir, 30 June 1986", a.e., IV/46 (1986), s. 475; *EBr.*?, VI, 491; P. Jackson, "Djammü", *El² Suppl.* (İng.), s. 241-242.

RECEP USLU

CAN

Divan ve âşık edebiyatlarında
çok kullanılan bir remiz
ve tasavvufî terim.

Aslının Sanskritçe olduğu ileri sürülen kelime buradan Farsça'ya geçmiş ve farklı mânalar kazanarak Çince ile Arapça dahil belli başlı Şark dilleriyle Türkçe'de birbirine yakın şekilde telaffuz edilmiştir (bütün Sâmî ve ana Ârî dillerde bulunan kelimenin etimolojik değerlendirmesi için bk. C. Zeydan, s. 27). Sözlükte "rüzgâr, nefis, ruh, bedenın hayatiyetini sağlayan ana unsur" mânalarına gelmekte ve Türkçe'de daha çok son iki anlamda kullanılmaktadır.

Arap edebiyatında "ruh", Türk ve Fars edebiyatlarında ise ruhla beraber daha çok "bedenin canlılığını sağlayan unsur" mânasında kullanıldığı görülen kelimenin her iki edebiyatta bu anlamdaki çeşitli kullanılışlarına dair pek çok örnek Ali Nihad Tarlan tarafından mukayeseli bir şekilde verilmiştir (*Şeyhî Divanını Tedkik*, s. 137-138). Ayrıca Dihhudâ da kelime ve müştaklarnın Fars edebiyatındaki çeşitli anlamlarını ve edebî örneklerini *Luğatnâme*'de açıklamıştır (X, 110-120). Türkçe'de elliye yakın atasözü ve 200'den fazla deyimde yer alan kelime (bk. Eyüboğlu, I, 53-54; II, 91-108; Tolasa, s. 346) çok yaygın bir kullanım alanı bulmuştur.

Divan edebiyatının hayal ve remiz dünyasında can, genel olarak varlığı bilinen fakat gözle görülüp elle tutulamayan bir özelliktedir ve mücerret olduğundan yok kabul edilmektedir. Diğer bir adı "rûh-ı musavver" olan can, mekânı belli

olmadığı için Nev'î'nin, "Sana hercâilik ayb olmaz ey rûh-ı musavver sen / Cihânın cânısın cân ise hergiz lâ-mekânîdir" beytinde ifadesini bulduğu üzere "lâ-mekânî" diye vasıflandırılır ve sevgilinin hercâi oluşunun sebebi de buna bağlıdır. Bu arada hem gizli hem de hayat verici oluşu bakımından âb-ı hayâta benzetilir. Yine Nev'î'nin, "Nakd-i cânı verdi dil âb-ı hayât-ı la'line / Kim-durur dîvânede yokdur diyen akl-ı maâş" beyti bu anlayışın bir ifadesidir. Can ayrıca ten, beden, cisim, kalıp gibi isimlerle anılan maddî varlığa hayat veren esas unsur olduğundan bunlarla ve özellikle ten ile çok sıkı bir ilişki içinde ele alınır. Nev'î'nin, "Ten ü cân Kâ'be-i maksûdun özlemler misâfirdir / Demezler râh-ı aşk içre giden gitsin kalan kalsın" beytinde görüldüğü gibi can, aşk yolunda konup göçen bir yolcu olarak zikredilirken bir taraftan da gelip geçici olduğuna dikkat çekilir. Çünkü İslâmî inanışa göre can da ten de Allah'ın insana emanetidir. Vakti gelince can kuşu (mürg-i cân) Azrâil'in tuzağına (dâm-ı ecel) düşecek ve onun tarafından avlanacaktır. Ayrıca can uçucu olduğundan dolayı kebûter, bülbül, tütü, hüd-hüd ve kumru gibi kuşlara benzetilerek bunlarla ilgili çeşitli vasıflarla anılır.

Divan şairleri nazarında âşığın en değerli varlığı can nakdidir. Can nakit olunca ten de metâ olarak alınır. Bunun tersi, yani can metâ olduğunda ise sevgili onun müşterisi şeklinde tasavvur edilir. Nakit her an kullanmaya hazır bir değer ve sermaye olduğu için sevgisi veya sevgilisi uğruna âşığın verebileceği, vermekten çekinmeyeceği, bu yolda hesapsızca harcaacağı, kurban ve feda edeceği en değerli varlığıdır. Gerçek aşk ve âşık candan geçebilmekle ölçülür. Fuzûlî'nin, "Âşık oldur kim kılar cânın fedâ cânânına / Meyl-i cânân etmesin her kim ki kıymaz cânına" beyti bu düşüncenin âdeta darbimesel haline gelmiş bir ifadesidir. Yûnus Emre'nin, "Sen cânından geçmeden cânân arzu kılsın / Belden zünnar kesmeden îmân arzu kılsın" beyti de bu düşüncenin tasavvufî bir ifadesi olarak ilâhî aşka ulaşmak için canın feda edilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Divan edebiyatında çok tekrar edildiği gibi âşıklığın ilk merhalesine sevgili uğruna canını vermekle ulaşılır. Zaten can sevgiliye aittir. Fuzûlî'nin, "Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil / Ne nizâ eyleyelim ol ne senindir ne benim" beyti bunu anlatır. Can bazan sevgili yerine kullanıldığından şiirlerde "ey can"

veya "cânâ" hitabına sık sık rastlandığı gibi sevgilinin bir diğer adı olan "cânân/cânâne" de çok zikredilir. Bu kelimeler arasında Hayâlî Bey'in, "Nedir can kim anı sen nâzenin cânâna vermezler / Sana âşık olanlar yoluna cânâ ne vermezler" beyti ile Ahmed Paşa'nın, "Âh kim ömrüm cihân mülkünde cânânsız geçer / Ben cihân mülkün n'iderem çünkü cân ansız geçer" beytinde görüldüğü gibi kelime oyunları yapılarak can ile hem âşık hem sevgili kastedilir. Cânânsız can, cansız ten gibidir. Sevgilinin âşıktan yüz çevirmesi canın bedenden çıkmasına benzer. Sevgili ölü bir cismi diriltten taze bir ruhtur, âşığa can bağışlar, hayat verir. Bu bakımdan can Hz. İsa'nın "can-bahş" nefesine benzetilir, "dem-i İsa" veya "Mesîh-dem" şeklinde anılır. Ahmed Paşa'nın, "Ne Mesîhâ-dem olursun ki dem-i lutfun ile / Kevser-i cân akıtır ravza-ı rıdvân-ı kerem" beytinde bu fikir işlendiği gibi aynı özellikler yanında tatlı (şîrin) ve akıcı oluşu sebebiyle can insana hayat bağışlayan Kevser'e de benzetilmiştir. Âşık ile sevgilisi arasındaki ilişki bir can pazarı veya oyunu olarak da anlaşılır.

Can çok defa gönül (dil) ile birlikte zikredilir. Gönül mânevî hislerin, acı ve ıstırabın idrak merkezi olduğu gibi can da maddî veya uzvî arzu, iştıyak ve ıstırapların hissedildiği bir merkez kabul edilmiştir. Âşık ise sevgisi ve sevgilisinden dolayı daima bu iki türlü ıstırabın içinde yaşar; ancak bunlar bir bakıma onun aşkını besleyen gıdalar ve âşıklılığının alâmetleri olduğu için durumundan şikâyetçi değildir. Çünkü Nev'î'nin, "Bâzâr-ı şehri aşk içre aceb kârgâh olur / Kim anda cân u dil satılır tîr-i gam geçer" beytinde de görüldüğü gibi aşk pazarında "gam oku" geçer akçedir.

Canın mümin oluşu, âşığın inancı uğruna canını feda edebilmesi düşüncesinden doğduğu gibi cismin toprağa, sevgilinin yanaklarına karşı duyulan arzusunun da imana teşbihine dayanır.

Aslı Hakk'ın nuru veya nûr-ı Muhammedî olan ve bu sebeple dinî metinlerde bazan Hz. Peygamber'le birlikte zikredilen can, ayrıca çeşitli peygamber kıssalarındaki rivayetlere telmihler yapılarak Hz. İsa, Hz. Mûsâ ve bilhassa Hz. Yûsuf'la da anılır. Hallâc-ı Mansûr'un aşk uğruna canını "berdâr" etmesi dolayısıyla velîler içinde en çok Mansûr ve onun etrafında meydana gelen çeşitli rivayetlerde anlatılanlarla zikredilir.